

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-09>

УДК 305:323.2.342.8

Дмитро Юрійович Варич

Аспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна

dmitrijvarich@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-7646-8067>

ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ФЕМІНІСТИЧНИХ РУХІВ ТА ЧОТИРИ ХВИЛІ ФЕМІНІЗМУ

Описано історичний контекст та розвиток руху фемінізму, починаючи з боротьби жінок за рівні права жінок у суспільстві, політиці та економіці у хронологічній послідовності. Проаналізовано, як саме перші феміністки домоглися значних змін, включаючи право на освіту та власність. Враховуються внутрішні розколи через різні підходи до досягнення рівності.

Визначено пріоритети фемінізму другої хвилі, у ХХ столітті, коли акцент змістився на соціальну рівність та особисті свободі жінок, водночас продовжуючи боротьбу за політичні, економічні та репродуктивні права. Період другої хвилі підкреслюється суміжністю соціального та політичного життя, а саме ті проблеми, з якими стикаються жінки в побуті та на роботі, мають системний характер.

Розглянуто особливості руху фемінізму третьої хвилі, його головні цілі. Підкреслено зосередженість руху на більш локальних проблемах, з якими масово стикались жінки у повсякденності та кар'єрному зростанні. Виявлено характерні риси фемінізму третьої хвилі, появу нових проблематик у феміністському наративі (маскуліність, фемінність та андрогінність як поведінкові норми чоловіків та жінок).

Зосереджено увагу на трансформацію феміністичного руху та зміщення його в поле інтернет-активізму з високим рівнем комунікації і соціальної мобілізації для привернення уваги до проблем. Визначено фактори переходу до четвертої хвилі фемінізму та його особливості. Зокрема згадується використання інформаційних технологій, що дало початок таким феноменам, як соціальні мережі, блоги, хештеги. В рамках четвертої хвилі описується плюралізм значень цього руху для різних груп суспільства.

Ключові слова: фемінізм, феміністські рухи, рівність, громадянські права, суфразжистки, соціальні реформи, політичні права, хвилі фемінізму, соціальна рівність, емансипація, жіночий рух

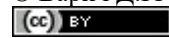
Як цитувати: Варич, Д. Ю. 2024. Передумови появи феміністичних рухів та чотири хвилі фемінізму. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 45: 69-74. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-09>

In cites: Varych, Dmytro. 2024. Prerequisites for the Emergence of Feminist Movements and Four Waves of Feminism. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 45: 69-74. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-09> (in Ukrainian)

Появі такого соціального феномена, як фемінізм і феміністські рухи, сприяла велика кількість факторів. Перехід до індустріалізації та робота жінок на фабриках були вирішальним фактором, оскільки жінки змушені були поєднувати працю на виробництві

з сімейними та побутовими обов'язками. Рівність чоловіків і жінок в можливостях отримати працю не дало їм рівних соціально-політичних прав. Громадянські та політичні права, такі як право голосу, для жінок були взагалі недоступні в силу їх низького соціального становища. Звісно це не виключає можливість жінок працювати, мати приватну власність, захист від насильства з боку чоловіка та юридичні підстави на розлучення та опіку над дітьми.

© Варич Д.Ю., 2024.

 This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Проте жінки відчували глузливе ставлення, якщо йшлося про незалежність від чоловіка. Спроби жінок самореалізуватись не лише у сімейному житті привели до появи образу «нової жінки». Він втілював бажання жінок розкріпачити себе як особистостей. Поступово формується фемінний нарратив у літературі, розширювалося коло тем, які ставали предметом обговорення і все більше привертала увагу суспільних діячів. Одним із проявів активності жінок того часу був «бунт дочок», що виступав проти усталених громадських звичаїв залежності жінки від чоловіка у сімейному та економічному житті. Цей бунт також свідчив про те, що жінки бачать свою роль не лише у пошуку чоловіка для створення сім'ї.

Зростання громадської активності жінок припало на 70-ті роки XIX ст. Участь у шкільних радах, допомога робочому класу, рухи за соціальні реформи показали що жінки теж можуть впливати на суспільство не менше за чоловіків. Одним із таких рухів був рух переселенок у Британії та Америці. Він був спрямований на покращення умов життя робітничого класу. Цей період також відзначається створенням незалежних робітничих організацій, що очолювались жінками або за їх активної участі. Роботодавці часто негативно ставились до подібних організацій та профспілок, крім того розширити активність жінкам заважали їхні домашні обов'язки. Проте не варто забувати, що з поширенням профспілкової діяльності потреби жінок-робітниць вносились до порядку денного (Bryson 2003: 88-89).

Таким чином, можна стверджувати, що жіночі рухи були не були формальними організаціями, а мали суттєвий вплив. Жінки поступово ставали обізнаними у справах збору коштів для діяльності організацій або клубів, втім ці організації не були спрямованими на фемінізм. Залишалась важлива проблема, на яку вказувала Мері Уолстонкрафт під час з'їзду в Сенека Фоллз в 1848 році, а саме право голосу. Воно вважалось ключовим правом, якого жінки були незаслужено позбавлені.

Після отримання політичних прав всередині суфражистської організації виникли дискусії, гострота яких призвела до розколів на різні течії. Наприклад, відхід від ліберальної основи руху та самої концепції рівних прав. Серед течій, які виникли, можна виділити ті які дотримувалися ліберальної концепції рівності права для всіх, та ті, які керувалися утилітаристською логікою, яка ґрунтувалась на ідеї відбору гідних для

отримання політичних прав. Для прикладу, одна з прихильниць ідеї відбору Керрі Чапмен Кет пропонувала позбавити права голосу тих, хто не має достатнього рівню матеріального доходу і віддати це право жінкам. Якщо поглянути на англійський досвід боротьби за права, то можна побачити селекцію за майновим цензом, що по суті ізолювало нижчі верстви населення від можливості голосувати, жінок з нижчих класів це стосується так само. Згідно з цією логікою, виборча система позбавляла участі в ній неосвічених мас, враховуючи класову систему. Деякі суфражистки вважали майновий ценз лише проміжною ланкою для досягнення загального виборчого права. Варто зважувати на те, що на кінець 19 століття навіть не всі чоловіки мали право голосу. Після набуття більшістю чоловіків цього права вимога про загальне виборче право розглядалася і сприймалася у суспільстві як спроба жінок виступити у ролі окремого класу, отримати низку своїх прав, що своєю чергою посилювало класові відмінності. Особливо сильно ця думка поширилася завдяки войовничим суфражисткам з «Women's Social and Political Union» (WSPU – «Жіночий соціально-політичний союз»), до яких найчастіше входили жінки із середнього класу. Організація позиціонувала себе як демократична та пролейбористська, але із залученням нових членів фокус діяльності організації переключився з жінок середнього класу на заможніших в силу їх більшої матеріальної підтримки. Ще пізніше характер організації ставав все більш автократичним та недемократичним. У зв'язку з цими трансформаціями всередині організації розвивалась неприязнь до середнього класу і чоловіків як їх типових представників (Bryson 2003: 76).

Американський досвід боротьби за соціально-політичні права стикався зі ще більшим антидемократизмом через наявність расового питання. Американський суфражизм будувався в рамках боротьби проти рабства, але після набуття жінками політичних прав питання про права чорношкірого населення не лише залишались, а й загострювались. Після того як суфражистська кампанія перестала сприйматись як щось радикальне, суфражистки привернули увагу багатьох жінок, які були здебільшого консервативні у своїх поглядах. Тому становище чорного населення, за відсутності підтримки з боку будь-яких політичних сил, різко погіршилося, крім того, на це впливали і расові забобони в суспільстві (Bryson 2003:

86). Про права кольорових жінок взагалі не йшлося.

З іншого боку, можна виділити соціалістичний напрямок суфражистського руху. У своїй основі він так само має право голосу, але з певними відмінностями. Соціалістичний напрямок виступав за загальне виборче право, але не бачив в ньому фінальну ціль. Загальне виборче право виступало в цій концепції як відправна точка для кардинальних змін у суспільстві. Але не було жодної політичної сили, яка б ставило за мету боротьбу за право голосу для жінок. Це зумовлено недостатнім впливом жінок у політиці, тому думка про право голосу як кінцеву ціль не була репрезентативною і вела скоріше до стагнації ніж до політичного розвитку. Варто зазначити, що запровадження загального виборчого права використовувалось як метод отримання більшої кількості голосів на виборах.

Перша хвиля фемінізму, як прийнято вважати, бере свій початок зі з'їзду в Сенека-Фоллз. На цьому з'їзді обговорювались соціальні, громадянські та релігійні права жінок. По завершенні з'їзду було ухвалено 12 резолюцій, що закликали до надання конкретних прав, включаючи право голосу (The First Convention Ever Called 1848).

У той час жіночий рух був міцно пов'язаний з рухом, що виступав за скасування рабства (вони ще себе називали аболіціоністами). Лідери аболіціоністського руху, наголошували на загальному виборчому праві незалежно від раси (Seneca Falls Convention 2017). Проте ідея про загальне виборче право для всіх рас не зустріло підтримку серед білих жінок, незважаючи на всю роботу з боку чорношкірих. Тому рух за права жінок утвердився як рух білих, використовуючи расову ворожнечу як стимул до роботи.

Після прийняття 15-ї поправки в 1870 р. жіночі рухи значно активізувались і перетворились на суфражистські. Ця поправка давала право голосу чорношкірим чоловікам, що викликало суттєве занепокоєння серед жінок, що фактично після поправки ставило їх статусом нижче ніж колишні раби (15th Amendment to the U.S. Constitution).

Незважаючи на расистські настрої серед жіночого руху, суфражистками були поставлені радикальні цілі досягти рівних можливостей у виборчому праві, здобутті освіти та володінні власністю для білих жінок.

З розвитком жіночого руху на порядок денний висувалося питання про репродук-

тивні права жінок. Одним із прикладів певних досягнень у цьому сенсі є попри закону штату Нью-Йорк про використання протизаплідних засобів заснування в США клініки з контролю народжуваності. Пізніше було засновано клініку з назвою «Плановане батьківство».

У 1920 році Конгрес прийняв 19-ту поправку, що дало жінкам право голосу. Теоретично він давав право жінкам всіх рас, але практично чорношкірим жінкам, як і раніше, було важко реалізувати право голосувати, особливо на Півдні (19th Amendment to the U.S. Constitution).

19-та поправка стала найвизначнішим успіхом першої хвилі фемінізму. Після прийняття поправки всередині руху почались розколи. Можна відзначити діяльність окремих груп, що боролись за репродуктивні права, але спільної мети більше не було до 60-х років.

Суфражистська кампанія з самого початку поділилась на дві гілки. Перша ставила за кінцеву мету отримання виборчих та репродуктивних прав, друга – була менш ліберальною і схилилась до радикалізму; вони намагались досягти повної свободи та незалежності від чоловіків. Друга хвиля фемінізму починається з книги Бетті Фрідан «Жіноча містика», що вийшла 1963 року. До Фрідан були мислителі-феміністки, які згодом стали асоціюватися з другою хвилею – насамперед Симона де Бовуар, чия «Друга стаття» вийшла у Франції в 1949 р. і в США в 1953, але саме «Жіноча містика» стала феноменом. За три роки було продано 3 мільйони копій.

«Жіноча містика» виступає проти системного сексизму, що полягав в ізоляції жінки в рамках домогосподарства. Жінки вважали себе пригнобленими, про те існував стереотип, що якщо жінка незадоволена бути домогосподаркою, то вона зіпсована. Бетті Фрідан вважала жінок незаслужено пригнобленими системою, що не дає реалізувати їхні творчі та інтелектуальні здібності. По суті змістовно ця книга не внесла нічого нового в феміністичний дискурс, оскільки більшість проблем вже було висвітлено. Революційною «Жіноча містика» стала завдяки тиражу та масштабом кола читачів. Книга змусила домогосподарок по-іншому поглянути на існуючий стан та замислитись щодо несправедливості по відношенню до них.

У рамках другої хвилі було визначено, що особисті випадки набувають ознак системності. Це пов'язано з тим, що індивідуальні проблеми проблемі жінок у повсякденності, народженні дітей, стосунках

складають загальну картину, якщо розглядати індивідуальні випадки в сумі. Тобто, говорячи про пригнічення, виникає ідея пригнічення на державному рівні. Таким чином, феміністичний рух отримав новий культурний імпульс для своєї діяльності.

Фемінізм другої хвилі досяг кардинальних юридичних та законодавчих змін у суспільстві. Закон про рівну оплату праці оголосив про відсутність гендерного розриву в оплаті, але лише в теорії; в 60-70 ті роки ХХ ст. було надано право жінкам, незалежно від їхнього статусу, користуватись протизаплідними засобами, що дало гарантії репродуктивної свободи жінкам.

Фемінізм другої хвилі зосереджував свою увагу на можливості відкривати банківські картки під своїм ім'ям та можливість отримати іпотечну позику, захист від фізичного та сексуального насильства вдома та домагань на роботі. Також важливим напрямом діяльності жінок була зміна ставлення суспільства до жінок в силу поширеного стереотипу про жінок як домогосподарок та прикраси для чоловіка.

Жіночий рух другої хвилі теж не забував про проблеми расизму, але припускався помилок у контексті кольорових жінок. Феміністичні рухи активно використовували антикапіталістичну та антирасистську риторіку. Проте чорношкіре населення, особливо жінки, продовжували відчувати себе відчуженим від основної ідеї фемінізму. Це було зумовлено тим, що пригноблення чорношкірого населення відрізнялося від пригноблення білих жінок середнього класу.

«Жіноча містика» та її «проблема, у якій немає назви», відбивали інтереси білих жінок із середнього класу, які були змушені працювати для забезпечення собі комфортного життя. Для чорношкірих жінок наявність роботи поза їхнього дому не була суттєвою проблемою, тим більше що у більшості з них така робота вже була. Проблеми полягали в примусовій стерилізації чорного населення з обмеженими можливостями. І це все відбувалося разом зі спільними зусиллями, чорних і білих жінок за репродуктивні права. Як наслідок деякі чорні феміністки відмовилися від фемінізму, щоб зберегти жіночність.

Навіть із обмеженими можливостями фемінізм другої хвилі на піку свого розвитку був досить радикальним. Щоб налякати людей з метою сформувати негативне ставлення до жіночого руху, поширювались міфи про феміністок як агресивних жінок,

які масово спляють б'юстгальтери та не доглядають за собою. Хоча це було не більше, ніж міф, але це сформувало нові стереотипи щодо феміністок. Проте одна акція, де було спалення б'юстгальтерів, відбулась у 1968 р. на протесті проти конкурсу краси «Міс Америка» як символу сексуальної об'єктивізації жінок та принизливого ставлення до жінок. Жінки викидували всі речі, які на їхню думку, означали об'єктивізацію жінок, в тому числі і б'юстгальтери та журнали Playboy.

У 1980-ті роки поширювались стереотипні думки про жінок як дріб'язкових людей, що переймаються незначними проблемами та намагаються таким чином компенсувати свою самотність та відсутність чоловіка. Тоді вважалося, що чоловіки ніколи не візьмуть феміністку в дружини. Саме тому в суспільстві, вкорінився образ про феміністок як агресивних, самотніх та непривабливих ненависниць чоловіків. Цей образ почав бути канонічним, оскільки друга хвиля почала втрачати свою силу і продовжує переслідувати те, як ми говоримо про фемінізм сьогодні. Це також стане основою для позиціонування третьої хвилі жіночого руху у світі.

Немає ще твердої ясності щодо змісту та хронологічних меж третьої хвилі. Початком третьої хвилі вважають справу Аніти Хілл у 1991р. Вона свідчила проти кандидата Верховного суду за сексуальні домагання та згвалтування на роботі. Це викликало цілий ряд подібних заяв проти проявів сексизму з боку впливових чоловіків. Однак Верховний суд проігнорував позов, що вивело питання про надмірну кількість чоловіків на керівних посадах на загальнонаціональний рівень. У 1992 р. в Палату представників пройшло 24 жінки, 3 жінки отримали місця в сенаті, що отримало дуже позитивну реакцію в суспільстві.

Основний фокус діяльності фемінізму третьої хвилі був зосереджений на боротьбі з сексуальними домаганнями та збільшенням кількості жінок на керівних посадах. Важливо відзначити теоретичний розвиток концепції фемінізму. На основі гендерних проблем та расової дискримінації було створено термін «інтерсекційність», щоб вказати перетин багатьох ознак дискримінації. Почали з'являтися гендерні теорії, де стверджується, що такі поняття, як стать і гендер розділені, а гендер може змінюватись, що своєю чергою легітимізує трансгендерів. У зв'язку з цим трансгендери почали включатись в сферу боротьби за

права і, відповідно, стали фундаментальною частиною інтерсекційного фемінізму.

Однією з ключових відмінностей між феміністками другої та третьої хвилі було сприйняття слова «дівчина». Активістки другої хвилі вимагали до себе ставлення як до дорослих жінок без зневажливості та глузування. Прихильники третьої хвилі, навпаки, вносили новий сенс у це слово, роблячи його більше надихаючим. По суті третя хвиля виступала як перезавантаження з точки зору мови та естетики жінок.

Частково третя хвиля боротьби за жіночність була відповіддю на антифеміністську реакцію 1980-х років, яка стверджувала, що друга хвиля була занадто радикальною, «непривабливою» і не жіночною, і що такі жінки не могли бути бажаними для чоловіків. Концептуально третя хвиля ґрунтувалася на переконанні, що заперечення жіночності є проявом мізогінії: на думку прихильників третьої хвилі, жіночність не менш важлива і цінна, ніж мужність або андрогінність. Також рух базувався на усвідомленні того, що ефективний фемінізм має враховувати як ризики, так і радощі патріархальних структур, які диктують стандарти краси, і що не варто засуджувати окремих жінок за вибір того, що їм приносить задоволення. Третя хвиля фемінізму відрізнялася своїм підходом і мовою від другої, проте їй бракувало потужної культурної підтримки, яка допомогла здобуткам другої хвилі (навіть «Рік жінок» був проривом, але після 1992 року кількість жінок у політиці швидко стабілізувалася). Ця хвиля була дифузним рухом без єдиної мети, тому не залишила за собою таких значних законодавчих змін, як, наприклад, 19-та поправка для першої хвилі або рішення у справі «Роу проти Вейда» – для другої.

Феміністки очікували приходу четвертої хвилі ще з 1986 року, коли у листі до Wilson Quarterly було висловлено думку, що вона вже наростає. У 2014 році інтернет-тролі намагалися запустити свою версію четвертої хвилі, просуваючи ідеї сексуалізації, худорлявості та боротьби з надмірною вагою, що суперечило ідеям третьої хвилі, намагаючись викликати розкол у феміністичному русі. Однак останніми роками, з початком рухів #MeToo та Time's Up, а також щорічними Жіночими маршами та рекордною кількістю жінок, які балотуються на керівні посади,

стає зрозумілим, що четверта хвиля справді почалася. Проте багато медіа досі описують #MeToo як рух, що належить до третьої хвилі фемінізму.

Сьогодні четверту хвилю фемінізму можна охарактеризувати як «фемінізм у мережі», оскільки активісти зустрічаються, обговорюють і організовують свою діяльність в Інтернеті. Активізм четвертої хвилі проявляється як у цифровому форматі (твіти з хештегом #MeToo), так і на вулицях (Жіночі марші), але його поширення і формування відбувається через мережу. Початок четвертої хвилі часто пов'язують з 2008 роком, коли такі платформи, як Facebook, Twitter та YouTube, стали широко використовуватись, а феміністські блоги, зокрема Jezebel і Feministing, набули популярності. До 2013 року ідея про четверту хвилю була настільки поширена, що про це писали в The Guardian.

Четверта хвиля ознаменувалася рухами #MeToo та Time's Up, але до цього були інші важливі ініціативи, як, наприклад, проект «Mattress Performance» Емми Сулкович, коли жертва зґвалтування в Колумбійському університеті носила матрац кампусом, поки її кривдника не виключили. Також значущими були кампанії четвертої хвилі, такі як #YesAllWomen після стрілянини в Каліфорнійському університеті в Санта-Барбарі та #StandWithWendy, коли Венді Девіс виступила проти закону про аборти в Техасі. Можна також вважати, що SlutWalks, які почалися в 2011 році на знак протесту проти ідеї, що жінки можуть запобігти зґвалтуванню, змінивши свій одяг, також належать до четвертої хвилі.

Як і весь фемінізм, четверта хвиля не є однорідним рухом. Для різних людей вона має різні значення. Однак основні ідеї, які були виділені як частина четвертої хвилі фемінізму ще у 2015 р., залишаються актуальними для багатьох її прихильників: це квір-фемінізм, секс-позитивність, інклюзивність транс-людей, бодіпозитивність та цифрова спрямованість. Також стверджується, що фемінізм четвертої хвилі не є мізандристським, але деякі прихильники в Інтернеті часто іронічно розмірковують про мізандрію, що, ймовірно, має більше прескриптивний, ніж описовий характер (Constance Grady 2018).

Dmytro Varych

PhD student, Department of Political Sciences

V.N. Karazin Kharkiv National University 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

dmitrijvarich@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-7646-8067>**PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF FEMINIST MOVEMENTS AND FOUR WAVES OF FEMINISM**

The article describes the historical context and development of the feminist movement, starting with women's struggle for equal rights in society, politics and economics in chronological order. It analyzes how the first feminists achieved significant changes, including the right to education and property. Internal splits due to different approaches to achieving equality are taken into account.

The priorities of second-wave feminism in the twentieth century, when the emphasis shifted to social equality and personal freedoms for women, while continuing to fight for political, economic, and reproductive rights, are identified. The period of the second wave is emphasized by the interconnectedness of social and political life, namely, the problems faced by women in everyday life and at work are systemic in nature.

The features of the third wave feminist movement and its main goals are considered. The focus of the movement on more localized problems faced by women in everyday life and career development is emphasized. The characteristic features of third-wave feminism, the emergence of new issues in the feminist narrative (masculinity, femininity and androgyny as behavioral norms of men and women) are identified.

Attention is focused on the transformation of the feminist movement and its shift to the field of Internet activism with a high level of communication and social mobilization to draw attention to the problems. The factors of the transition to the fourth wave of feminism and its features are identified. In particular, the author mentions the use of information technology, which gave rise to such phenomena as social networks, blogs, and hashtags. Within the framework of the fourth wave, the author describes the pluralism of meanings of this movement for different groups of society.

Keywords: *feminism, feminist movements, equality, civil rights, suffragettes, social reforms, political rights, waves of feminism, social equality, emancipation, women's movement*

REFERENCES

1. Bryson, Valerie. 2003. *Feminist Political Theory - An Introduction*. 2-ге видання. Hampshire: Palgrave Macmillan. URL: [Bryson, Feminist Political Theory - An Introduction, 2nd ed \(2003\).pdf \(xyonline.net\)](#)
2. The first convention ever called to discuss the civil and political rights of women. 1848. *Seneca Falls*, N.Y., URL: [The first convention ever called to discuss the civil and political rights of women. Seneca Falls, N.Y., July 19, 20, 1848 | Library of Congress \(loc.gov\)](#)
3. Seneca Falls Convention (2017) URL: [Seneca Falls Convention - Definition, 1848, Significance | HISTORY](#)
4. 15th Amendment to the U.S. Constitution. *Library of Congress*. URL: <https://guides.loc.gov/15th-amendment>
5. 19th Amendment to the U.S. Constitution. *Library of Congress*. URL: <https://guides.loc.gov/19th-amendment>
6. Grady, Constance. 2018. The waves of feminism, and why people keep fighting over them, explained. *Vox*. URL: [The waves of feminism, and why people keep fighting over them, explained | Vox](#)

The article was received by the editors 4.03.2024.

The article is recommended for printing 19.04.2024